

LEXICAL AND STYLISTIC FEATURES OF THE CONTEMPORARY PREACH

Inga Druță

Assoc. Researcher, PhD, Hab., The Philology Institute of the Moldavian Academy of Sciences

Abstract: It seems that the most "impenetrable" discourse, almost refractory to neologisms, is the preach. The importance of setting up the language register and building discourse is increasing when it comes to communicating with as many listeners as possible with different cultural levels. Therewith, it is not easy to maintain the ideal relationship between conservatism, archaicism, respect for dogma and rigorous terminology – and innovation, closeness to modern language styles, accessibility. To what extent does religious speech remain archaic?

In the current preach, everybody is looking for an ideal formula for combining traditional means for religious discourse, either with the language of science or with that of philosophy and literature.

Keywords: preach, religious language, discourse, register, archaicity, tradition, innovation

Înainte de 1989, cercetarea lingvistică a textelor religioase era ascunsă sub titluri care mascau, nu din vina autorilor, adevăratul scop al acestora. După 1990 textele religioase au devenit un teren fertil pentru cercetarea filologică, cu rezultate notabile în stilistica lingvistică și în cea literară.

Sintagma *limbaj bisericesc*, frecventă în studiile din ultimele două decenii, continuă, semantic și conceptual, mai vechea formulare *limba cărților bisericești* a lui Onisifor Ghibu (*Limba nouălor cărți bisericești*, Sibiu, 1906) și a lui S. G. Vârgolici (Reforma limbei din cărțile bisericești, în *Convorbiri literare*, 1877, nr. 11, p. 433-441).

Începând cu Lazăr Șăineanu, terminologia religioasă apare între preocupările specialiștilor în domeniu. Unul dintre capitolele lucrării sale *Încercare asupra semiologiei limbii române. Studii istorice despre tranzițiunea sensurilor* (1887) este consacrat relației dintre creștinism și limba română. Un studiu important pentru perioada în care a apărut este cel al lui Ioan Bălan, *Limba cărților bisericești. Studiu istoric și liturgic* (Blaj, 1914).

Sintagma *stil religios*, fără a fi numită ca atare, era subînțeleasă într-un studiu al Lidiei Sfirlea (publicat în 1972) despre delimitarea stilurilor literare românești pe baza cercetării *Bibliei* în comparație cu texte beletristice, științifice și juridice. Despre stilul cărților religioase românești din secolele XVI-XVII a scris și Dimitrie Macrea. Stilul religios al limbii române literare este recunoscut, după 1990, de Dumitru Irimia (1999: 66) și de Rodica Zafiu (2001). *Limbajul bisericesc*, despre care a scris Gheorghe Chivu, este numit *limbaj liturgic* de Maria Ivăniș Frențiu (2013). Un element comun celor doi cercetători este scoaterea comunicării (scrise, orale) cu mesaj religios din sistemul stilurilor limbii române literare. Analizând particularitățile textelor religioase, Gheorghe Chivu conchide că „departe de a fi un simplu stil al limbii române literare, limbajul bisericesc reprezintă o variantă funcțională paralelă și echivalentă cu ceea ce am putea numi «limbaj laic»”, individualizându-se prin numeroase trăsături de tip arhaic și modalități de exprimare conservatoare (Chivu 1997: 15).

Comparând și analizând un corpus de texte religioase reprezentative, din punctul de vedere al doctrinei expuse, pentru cultul creștin, respectiv catolic și greco-catolic, Dana-Luminița Teleoacă evidențiază mai multe aspecte: concurența neologismelor cu termeni din fondul mai vechi al limbii; arhaismele lexicale și semantice; elementele populare și regionale; evoluția semantică a unor termeni din limbajul religios (Teleoacă 2005, 2008).

Multitudinea acestor particularități incontestabile îndreptățește opinia că limbajul religios nu este doar un stil (al limbii comune), ci trebuie înțeles ca „un diasistem în sine cu mai multe variante sau stiluri subordonate” (Chirilă 2005: 155).

O cercetare lingvistică a limbajului religios trebuie să urmărească deopotrivă poziția stilistică a formelor, concurența arhaismelor și a neologismelor, derivarea sau specializarea semantică în interiorul lexicului bisericesc, fenomenele sintactice și textuale caracteristice.

În opinia Rodicăi Zafiu, există mai multe variante ale limbajului bisericesc: limbajul textelor sacre, al predicii, al rugăciunii, terminologia „tehnică”, stilul scrierilor teologice au fiecare trăsături proprii și manifestă afinități cu alte limbaje (literar, filosofic etc.). O serie de variante publicistice ale limbajului religios apar în mass-media. Sunt importante și stilurile individuale: limbajul religios al lui Nicolae Steinhardt, de pildă, oferă o soluție bine individualizată și eficientă (chiar teoretizată ca atare) de combinare a arhaismului cu neologismul și cu expresia familiară de extremă vivacitate și pregnanță (2001).

„Importanța fixării registrului lingvistic și a construirii discursului crește totuși în situația în care se urmărește comunicarea cu cât mai mulți cititori și ascultători, de nivele culturale foarte diferite: nu e ușor de găsit raportul ideal între conservatorism, – deci arhaicitate, respectare a dogmei și a unei terminologii specifice, riguroase – și inovație, apropiere de stiluri moderne ale limbii, accesibilitate. În ce măsură discursul de tip religios rămâne, cel puțin în domeniul lexicului și al unor structuri sintactice, arhaic?” (2001)

În cele ce urmează, vom analiza unele particularități ale predicii actuale sub aspect lexical și stilistic, bazându-ne pe textele înregistrate (35) într-un corpus de texte nedialectale (Hoarță Cărașu 2013).

Din perspectivă lexicală, în discursul religios oral predomină lexemele caracteristice registrului și conținutului exprimat, care pot fi încadrate în mai multe categorii:

- termeni fundamentali privind viața religioasă, numiți de Liviu Onu strat latino-elin: *biserică, duminică, botez, sărbătoare, Dumnezeu, păcat, creștin, suflet, rugăciune, credință, a crede, minune, cruce, (a se) închina, preot, martor, înger, mormânt, scriptură, cer, Crăciun, Paști, păstor, lumânare, cler, (a) boteza, sacru, blasfemie, păgân, iertare, altar, (a) cununa, înger, arginți, drac;*

- termeni de origine slavă: *rai, post, (a) posti, sfânt, apostol, evanghelie, diavol, utrenie, jertfă, fariseu, (a) smeri, milostenie, har, duhovnic, spovedanie, maslu, agheasmă, duh, strană, (a) mărturisi, veșnic, slavă, (a) propovădui, mironosiță, icoană, veste, proroc, praznic, sobor, molitvă, jertfelnic, molitfelnic, mitropolit, milă, schit, vrednic, protopop, stareț, moaște, hram, milostiv, amin, (a) răstigni, (a se) căi, potir, smerenie, Rusalii, vecernie, arhieru, mir, diacon, (a) oblădui, slujbă, muceniță, pomelnic, sfeștanie, pustnic, troiță, blagoslovenie;*

- termeni de origine neogreacă: *catapeteasmă, antimis, sihastru, heruvic, axion, evlavie, icos, omilie;*

- termeni de origine neogreacă prin intermediar slavon: *patriarh, călugăr, liturghie, arhiepiscopie, epitrahir, arhimandrit, acatist, candelă, paraclis;*

- termeni cu origine multiplă: *creație, diabolic, templu, pastoral, parohie, parohial, misionar, teologie, sinod, ortodox, ortodoxie, canon, paradis, catehumen, demon;*

- termeni de alte origini: *profet* (fr.), *pericopă* (germ.), *(a) mântui* (mag.), *pelarin* (fr.), *ierarh* (bg.), *capelă* (it.), *mesianic* (fr.), *pascal* (fr.);

- termeni derivați pe teren românesc: *credincios*, *înviere*, *mântuitor*, *(a) păcătui*, *neascultare*, *nepocăință*, *nevoianță*, *pocăință*, *duhovnicesc*, *răsplată*, *curăție*, *împărtașanie*, *(a se) împărtași*, *cuvios*, *preacuvios*, *cucernic*, *preacucernic*, *preasfânt*, *(a) preamări*, *dumnezeire*, *dumnezeiesc*, *treime*, *preaslăvit*, *vestitor*, *mărturisitor*, *născătoare*, *mărturie*, *prorie*, *haric*, *sobornicesc*, *întinăciune*, *necurăție*, *sfințenie*, *ctitorie*, *(a se) nevoi*, *enoriaș*, *clopotniță*, *jertfelnicie*, *evlavios*, *arhipăstor*, *arhipăstorire*, *eparhial*, *(a) păstori*, *spovadă*, *umilință*, *atotțiitor*, *nevrednic*, *frățime*, *autodumnezeire*, *protopopiat*, *(a) încreștina*, *cununie*, *sfințitor*, *neprihănit*, *îndumnezeit*, *(a) demoniza*, *înduhovnicit*;

- termeni specializați în context religios: *intrare*, *ieșire*, *izgonire*, *judecată*, *datină*, *cântare*, *frate*, *domn*, *părinte*, *fiu*, *fecioară*, *închinare*, *înfrânare*, *patimă*, *iubire*, *dezlegare*, *rânduială*, *creator*, *învățătură*, *rod*, *adormire*, *acoperământ*, *înălțare*, *ascultare*, *lege*, *împăciuitor*, *luminare*, *întâmpinare*, *lucrare*, *împărăție*, *legământ*, *laudă*, *deșertăciune*, *rob*, *aproapele*, *turmă*, *pogorâre*, *desăvârșire*, *taină*, *adumbrire* („trăiesc sub adumbrirea duhului sfânt”, p. 86), *vas* („vase binecuvântate ale preasfântului duh”, p. 86), *lepădare*, *cădere*, *ispită*, *poruncă*, *râvnă*, *lumină*;

- calcuri: *(a) binecuvânta*, *dreptslăvitor*, *Buna Vestire*;

- perifraxe: *cel rău*, *cel viclean* („diavol”).

Unele lexeme dintre cele întâlnite în textele cercetate nu figurează în dicționare: *nepocăință*, *întinăciune*, *jertfelnicie*, *(a) încreștina*, iar termenul *jertfelnic*, înregistrat în dicționare numai ca substantiv neutru cu sensul „(înv.) Loc destinat aducerii jertfelor; (în Biserica creștină) masa din altar”, funcționează în predici și ca adjectiv: *la patruzeci de zile (...) trupul femeii este refăcut după efortul jertfelnic al nașterii* (p. 32); *luptă jertfelnică pentru apărarea identității și unității naționale românești* (p. 39); *iubirea sa jertfelnică față de neamul omenesc* (p. 114); *situația aceasta jertfelnică* (p. 529).

Pentru limbajul religios românesc sunt caracteristice formațiile cu prefixul *în-* (*îm-*): *a îndumnezei*, *a încreștina*, *a înduhovnici* și derivatele lor. *A îndumnezei* este atestat în texte dintre cele mai vechi (la Coresi, de exemplu), fiind prezent în dicționarele istorice și – dar cu o definiție incompletă – chiar în DEX. Explicațiile oferite de dicționarul general – „(rar) A diviniza. ♦ A glorifica, a preamări” – nu sunt cele curente în discursul religios. Un dicționar de specialitate – Stoian 1994 – le reproduce, adăugând însă valoarea construcției reflexive: „a deveni asemănător cu Dumnezeu”. *A încreștina* este înregistrat mai ales în textele populare, aflându-se în concurență cu forma fără prefix, *a creștina*, care a fost selectată de limba literară (și inclusă în DEX). În ciuda opțiunii instanțelor normative, în limbajul religios actual se observă o preferință clară pentru *a încreștina* și pentru derivatele sale: *ați încreștinat acest prunc* (p. 98), *primii care s-au încreștinat* (p. 534). Și mai frecvent apare verbul *a înduhovnici* (preferat lui *a spiritualiza* nu numai pentru că perechea reproduce specializarea lexicală confesională *duh/spirit*, ci și pentru că neologismele par prea încărcate de conotații profane): *ne-am aștepta ca ceilalți zece apostoli poate să fie mai înduhovniciți* (p. 134); *nu ceri nimic dacă ești într-adevăr înduhovnicit* (p. 139); *ajungi la o stare înduhovnicită când îți pui o întrebare esențială* (p. 140). *A înduhovnici* nu apare însă nici în DEX, nici în Stoian 1994: „încă o dovadă a faptului că neglijarea stilistică a limbajului religios s-a reflectat în lexicografie și că fenomenul riscă, din păcate, să se perpetueze” (Zafiu 2001).

În discursul religios, conservator și tributar tradiției, se întâlnesc frecvent cuvinte marcate în dicționarele explicative generale ca învechite: *casnic* „apropiat” (*casnici ai lui*

Dumnezeu, Cuvânt la Duminica Samarineanului, p. 44); *credincioșie* „fidelitate” (să-i dăruiască *credincioșie* față de biserica și mitropolia pe care o slujește aici, în Moldova, *Pareneză la hirotésie*, p. 89); *zăbavnic* „întârziat; încet” („O, nepricepuților și zăbavnicilor cu inima...”, *Discurs religios rostit la Biserica Sf. Arhangheli Mihail și Gavril, Pașcani, jud. Iași*, p. 527); *plinire* „împlinire; întregire; realizare” (*el este cununa, el este plinirea, el este desăvârșirea proorocilor și a întregii legi a lui Dumnezeu, Discurs religios rostit la Biserica Adormirea Maicii Domnului, Pașcani, jud. Iași*, p. 558), precum și construcții arhaice: *vă bucurați întruel cu bucurie negrăită și preaslăvită (Cuvânt la Duminica Tomii*, p. 21), *prezența lui este roditoare de bucurie preaslăvită și de viață veșnică în viața noastră* (ib., p. 21), *aceasta nu însemnează că Dumnezeu nu există* (ib., p. 22).

Sub aspectul frecvenței, se pare că cel mai „impenetrabil” discurs, aproape refractar la neologisme, este *predica*. Ca orice fenomen viu, și codul metalingvistic al stilului liturgic al limbii asimilează elemente noi. Pe fundalul arhaic al predicilor, contrastând vizibil cu mediul lingvistic, apar neologisme și sintagme ale limbajului vieții sociale și culturale. Astfel, în textele de explicare și interpretare a doctrinei (numite *cuvânt de învățătură*) se vorbește despre *activitatea pământească a lui Hristos* (p. 13), *activitatea de pregătire a venirii mântuitorului Iisus Hristos în lume* (p. 25), *bogată activitate liturgic-pastorală* (p. 39), *activitatea Sa mesianică de pe pământul acesta* (p. 527). Uneori neologismele se integrează firesc în pânza prelegerii: *Israelitenii până astăzi aduc apă din Marea Moartă, o desalinizează și o aduc prin conducte și alimentează orașele, dar o folosesc și pentru băut după ce o tratează foarte bine... și până astăzi este criză majoră de apă (Cuvânt la Nașterea Domnului*, p. 29); (...) *arată cum trebuie să lucrăm în această perioadă (Cuvânt la Duminica Izgonirii lui Adam din rai*, p. 12); *postul are o conotație mai puțin religioasă* (ib., p. 12); *dumneavoastră va trebui să fiți purtători ai acestui mesaj* (ib., p. 13); *pot să fiu mai răbdător când copilul meu îmi face nu știu ce problemă?* (ib., p. 14); *sîntem la începutul postului Crăciunului, o perioadă de cercetare sufletească și duhovnicească pentru fiecare creștin, o perioadă în care fiecare creștin își face examenul său de conștiință (Cuvânt la Duminica Samarineanului*, p. 43); *toți avem acces la iertarea și la milostivirea lui Dumnezeu (Cei doi tâlhari*, p. 55); *iubiți credincioși, ne dăm cu toții seama că evenimentul întâmpinării domnului nu se reduce la cazul bătrânului Simeon. Am dorit însă pentru acest an să zăbovim mai mult asupra lui, căci este revelator (Cuvânt la Întâmpinarea Domnului*, p. 34); *foc este viața religioasă: și arde până la incandescență (Pareneză la hirotésie*, p. 87); *scopul nostru este dobândirea împărăției lui Dumnezeu și nu să ducem aici o viață așa comodă cu tot felul de compromisuri, că până la urmă faci compromisuri și cu credința (Discurs religios rostit la Mănăstirea Putna, jud. Suceava*, p. 549).

În unele situații, neologismul vine să precizeze cuvintele arhaice sau populare, așa ca în enunțul: *prin taina botezului în Biserica Ortodoxă, dumneavoastră, nașilor, deveniți părinții duhovnicești sau părinți spirituali (Pareneză la botez*, p. 97). În alte cazuri, în discurs apar ca sinonime și lexemul nou, și cel mai vechi, ca o explicitare: *credința este o relație, o legătură vie cu Dumnezeu (Cuvânt la Duminica Tomii*, p. 20); *recompensa sau răsplata pentru credința voastră este mântuirea sufletelor voastre, adică unirea voastră cu Dumnezeu* (ib., p. 21); *cuvânt legat de semnificația sărbătorii de astăzi, semnificație care va fi devalată, descoperită inimii noastre (Pareneză la hirotésie*, p. 86)

Uneori însă discontinuitatea stilistică poate pune în pericol funcția persuasivă a predicii. Când predomină cuvinte dintr-un singur registru lexical – *mântuire, tainic, pocăință, duhovnic, spovedanie, aproapele, propovăduire, nădejde, izbăvire, milostivul Dumnezeu* ș.a., celelalte pot

distona, cf.: *pot să fiu eu mai iertător când am o oarecare disfuncție cu cineva din anturajul meu și așa mai departe?* (Cuvânt la Duminica Izgonirii lui Adam din rai, p. 14); *de aceea ne ducem la o altă circumstanță a vieții oamenilor: aceea de a da atunci când primești ceva* (Introducere la cele zece porunci, p. 49); *creștinii veniți mai de departe, probabil din Maramureș, în timp ce ne împărtășeam, au înălțat câteva cântări specifice locurilor lor, dar cu valabilitate și impact asupra tuturor* (Pareneză la sfințirea picturii din Biserica-Monument a Mănăstirii Hadâmbu (2), p. 77); *fie ca seara aceasta minunată, rugăciunea aceasta, atmosfera aceasta duhovnicească să fie pentru voi un... cum spun în engleză, remember, o aducere aminte* (Pareneză la Cununie, p. 103).

Vorbind despre limbajul bisericesc și influențele cărora se expune acesta astăzi, Rodica Zafiu (2001) consemnează că pericolele care amenință forma discursului de tip religios vin din mai multe direcții: dinspre limbajul abstract, inevitabil la un anumit nivel al meditației, dinspre stilurile științific și publicistic și dinspre limbajul vieții cotidiene: „Este evident că o înghețare în arhaicitate pură este imposibilă; deocamdată, soluțiile par să țină mai mult de talentul individual al construirii unui limbaj omogen. În predica actuală se caută, așadar, o formulă ideală de combinare a mijloacelor tradiționale pentru un discurs religios fie cu limbajul științelor, al sociologiei și al presei, fie cu acela al filosofiei și literaturii” (ib.).

„În predici (mai cu seamă), în articole teologice (de asemenea) să nu săvârșim grava eroare de a confunda platitudinea stilistică cu ortodoxia. Demonul lozincăriei și al stereotipiei eclesiastice este la fel de real și de virulent ca geamănul său din literatură; pânđește pe toți arhieriei, preoții și monahii, umblând fără odihnă și căutând pe cine să înghită, să compromită, să sterilizeze. Cele mai bune și mai frumoase simțăminte ori mai folositoare învățături sunt anihilate de tipizarea verbală, care-i simptom de lene, frică și uscăciune a inimii. Tot atât de dușmănoase sunt stilul pilduitor – edificator – onctuos, stilul emfatic, stilul grandilocvent sau deprinderea comodă de a reduce predica la repetarea pericopei evanghelice. *Cazania* e frumoasă, dulce și îmbietoare, totuși nu poate înlocui cuvântul viu. Să nu ne fie teamă a găsi metafore originale, a folosi o vorbire pitorească, pe șleau, pe înțelesul tuturor, a înlocui cenușiiul tern al atâtor predici morocănoase cu vioiciunea culorilor puternice. Nișel fauvism n-ar strica, cutez să afirm făcând o fulgerătoare incursiune în domeniul artelor plastice.” (Steinhardt 1994: 296)

BIBLIOGRAPHY

- Bălan, Ioan, *Limba cărților bisericești. Studiu istoric și liturgic*, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, Blaj, 1914.
- Bărbuleanu (Tereche), Ana-Maria, *Limba religioasă românească actuală*, Editura Universitaria, Craiova, 2013.
- Chirilă, Adina, Argument pentru o reconsiderare a stilului religios în limba română, în *Studia in honorem magistri Vasile Frățilă*, EUV, Timișoara, 2005
- Chivu, Gheorghe, O variantă ignorată a românei literare moderne – limbajul bisericesc, în *Limba română*, XLIV, 1995, nr. 9-12.
- Chivu, Gheorghe, *Civilizație și cultură. Considerații asupra limbajului bisericesc actual*, Editura Academiei Române, 1997.
- Deleanu, Marcu Mihail, Stilul religios al limbii române literare, în *Limbă și literatură*, 1997, vol. II, p. 28-39.
- Deleanu, Marcu Mihail, *Limba bisericesc sau stil religios?* 2013. www.diacronia.ro/indexing/details/A13033/pdf

Frențiu, Maria Ivăniș, *Aspecte ale limbajului liturgic românesc*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2013.

Irimia, Dumitru, *Introducere în stilistică*, Polirom, Iași, 1999.

Sfirlea, Lidia, Contribuții la delimitarea stilurilor literare românești, în *Studii de limbă literară și filologie*, vol. II, Editura Academiei, 1972, p. 145-206.

Șăineanu, Lazăr, *Încercare asupra semiologiei limbii române. Studii istorice despre tranzițiunea sensurilor*, Editura de Vest, Timișoara, 1999.

Teleoacă, Dana-Luminița, *Terminologia creștină în limba română*, Editura Academiei Române, București, 2005.

Teleoacă, Dana-Luminița, *Limbajul bisericesc actual între tradiție și inovație*, Editura Academiei Române, București, 2008.

Zafiu, Rodica, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Editura Universității din București, 2001.

Surse

Luminița Hoarță Căraușu (coord.), *Corpus de limbă română vorbită actuală nedialectală*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2013.

Nicolae Steinhardt, *Dăruind vei dobîndi*, ed. Ioan Pinteau, Cluj-Napoca, Dacia (ed. I: 1992).

Dicționare

Ion M. Stoian, *Dicționar religios*, București, Garamond, 1994.